

3. Повернення депортованих німців в Україну

Повернення депортованих німців розпочалося в 1992 р. після заяви Президента України Л.М.Кравчука німецькому щотижневику “Шпігель” про намір прийняти 400 тис. німців і розмістити їх у південних областях України. Указом Президента України (23 січня 1992 р.) при Комітеті у справах національностей при Кабінеті Міністрів України був створений Українсько-німецький фонд для організації та фінансування заходів по поверненню депортованих німців у місця їх історичного проживання на території України, а також сприяння соціально-економічному та культурному розвитку областей, в які вони повертаються.

Найбільшу кількість німецьких переселенців передбачалось розселити в Причорноморському регіоні України. З цією метою були в 1992 р. розроблені регіональні програми переселення, відповідно до яких ставилось питання не про повернення кожного на своє обійстя, а про надання репатріантам вільних територій. Правовою нормою для розселення депортованих визначено згоду населення і місцевих органів влади. Отже, розселятись німці-репатріанти мали в існуючих населених пунктах, а також у заново збудованих, де мали бути створені найсприятливіші умови для їх компактного проживання.

Основним видом господарської діяльності для районів компактного проживання німців передбачалося сільське господарство, переробна, у тому числі харчова галузь, рибальство, будівельна індустрія, невеликі ремонтні та складальні виробництва та виробництво товарів народного споживання.

В Одеській області було визначено 12 районів для депортованих німців. Це Ананівський, Березівський, Великомихайлівський, Іванівський, Комінтернівський, Красноокнянський, Миколаївський, Роздільнянський, Тарутинський, Фрунзенський і Ширяєвський райони. Для першочергового розселення 4,6 тис. німецьких родин були намічені Комінтернівський, Красноокнянський, Роздільнянський та Іванівський райони. Всього в Одеській області відповідно до затвердженої Програми повернення депортованих німців в Одеську область до 2000 р. планувалось розселити та облаштувати 120 тис. німецьких переселенців.

У шести районах Херсонської області до 2000 р. розраховували розселити до 100 тис. громадян німецької національності. Вже 1992 р. у Високопільському, Велико-Олександрівському та Великолепетиському районах передбачалося поселити 250 сімей, а 1993 р. у Нововоронцовському, Нижньосірогозькому та Іванівському районах намічалось здійснити підготовку житла й розселити 1 тис. сімей німецьких переселенців.

У Миколаївській області на початку 1992 р. була проведено попередній розгляд можливостей районів для розміщення 15-20 тис. німців, які побажали повернутися у місця свого традиційного поселення. Для розселення та облаштування репатріантів визначили Миколаївський, Веселинівський, Березнегуватський, Березанський, Новоодеський, Казанківський, Баштанський, Врадіївський, Доманівський та Снігурівський райони. Це райони, в яких до депортації були компактні поселення німців (у 1930-х рр. - близько 29 тис. осіб німецької національності).

Так, у Миколаївському районі (де у 1930 - 1940-х рр. знаходилося 10 населених пунктів, в яких проживали німці) передбачалось їх розселити у чотирьох невеликих селах по 200 родин в кожному для розвитку фермерського господарювання.

У Веселинівському районі (до 1925 р. - Ландауський, а з 1926 р. - Карл-Лібкнехтівський, де проживало 24,2 тис. німців) планувалось прийняти 840 сімей і розселити їх у 18 населених пунктах, в яких створити невеликі компактні поселення по 30-50 родин для розвитку, в основному, фермерських господарств.

Аналогічні підходи в розселенні німецьких родин передбачалися в інших районах області, де планувалось спрямувати їх, насамперед, на розвиток таких життєво важливих галузей сільськогосподарського призначення, характерних для Півдня України, як тваринництво, зерновиробництво, виноградарство, овочівництво, баштанництво, садівництво, а також створення переробних виробництв, галузей будіндустрії та ін.

На початку 1992 р. були створені робочі групи в Донецькому, Дніпропетровському, Запорізькому й Кіровоградському облвиконкомах, які виробили конкретні пропозиції, схвалені Кабінетом Міністрів України, щодо розселення німецьких переселенців на цих територіях. Опитування на місцях показало доброзичливе ставлення населення до переїзду німців у місця їх традиційного проживання.

У 1992 р. згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України була розроблена й схвалена АН України "Концепція поетапного розселення німців, які повертаються в місця їх традиційного компактного проживання в Україні". Головним принципом розселення німців в Україні визначено створення на базі розвитку в існуючих населених пунктах найбільш сприятливих умов для їх компактного проживання з урахуванням різних форм власності, широкого розвитку вільного підприємництва, відродження німецької культури, мови, звичаїв і традицій при дотриманні прав та інтересів інших громадян України й відповідно до її законів. Важливою умовою концепції було забезпечення соціального, економічного і культурного розвитку областей України, в які повертаються та розселяються німці.

В областях, які почали приймати німецьких переселенців, були проведені додаткові економічні розрахунки, уточнені місця їх прогнозного розселення. Спочатку розселення депортованих німців здійснювалось переважно у сільській місцевості, невеликими поселеннями. Робилося це з метою зберегти їхню національну мову, культуру, народні традиції та інші етнічні особливості. Практикувалось й дисперсне розселення частини прибулих німців у міських населених пунктах.

Протягом 1992-1994 рр. до Одеської області прибуло 129 сімей (465 осіб) німецького походження. Вони були розселені в трьох районах у тимчасових житлових приміщеннях (блок-контейнерах), придбаних за рахунок Федеративної Республіки Німеччини. В Березівському районі в с. Кудрявка поселилось 42 німецькі родини, в с. Червоноволодимирівка - 22; в с. Петродолинське Овідіопольського району - 44, в с. Петрівка Комінтернівського району — 20 і с. Новоселівка Роздільнянського району - 1 родина.

Станом на 1 січня 1998 р. в області проживало 212 сімей (796 осіб). Збільшення кількості німецьких репатріантів в період 1994-1997 рр. пов'язано з тим, що в міру будівництва і введення житла в експлуатацію, частина німецьких сімей, які повернулися в Україну і були свого часу розселені в інших південних областях України, переселились в Одеську область (с. Новоградівка та с. Доброолександрівка Овідіопольського району).

У Херсонську область у 1992-1995 рр. повернулось 275 німців-репатріантів. Розселились вони в Білоозерському, Бериславському, Великолепетиському, Високопільському, Горностаївському та Чаплинському районах. Більшість з них мешкають у селах Високопілья та Ольгине Високопільського району, в с. Комиш Чаплинського району та с. Запоріжжя Великолепетиського району, де одержали постійне житло.

Станом на 1 січня 1998 р. у Херсонській області налічувалась 1171 особа німецької національності. Порівняно з 1989 р. кількість їх внаслідок міграційних процесів та економічних труднощів зменшилась на 279 чол.

Миколаївська область - історично поліетнічний регіон, в якому 18,1% від загальної чисельності населення становлять національні меншини. Протягом 1992-1995 рр. в область повернулась 181 німецька сім'я (830 осіб). З метою їх облаштування в Березанському районі (с. Новофедорівка), Братському (села Обухівка, Соколівка, Сергіївка, Новоолександрівка та Українець), Веселинівському районі (села Варюшине і Миколаївка) було розпочато спорудження будинків. Однак через відсутність державного фінансування з 1996 р. припинилось будівництво житла для депортованих німецьких сімей, а також об'єктів соціальної інфраструктури. Внаслідок цього багато сімей німців-репатріантів, не маючи надії на отримання постійного житла, виїхали з області до ФРН або інших країн і областей України.

На середину 1998 р. в Миколаївській області залишилось 23 родини німців-переселенців (89 осіб). Лише 17 родин отримали постійне житло в будинках, збудованих за рахунок цільових державних капіталовкладень.

У Криму планувалось здійснити національне відродження кримських німців у два етапи: в 1992-1996 рр. розселити 9 тис. німців, у 1997-2000 рр. - 6 тис. Перші компактні поселення намітили будувати на околиці м. Джанкою, біля сіл Мар'янівка й Новопокровки Красногвардійського району, а також у межах с. Видне Кіровського району. Для другого етапу заселення були передбачені Білогірський й Чорноморський райони. В Автономній Республіці Крим на 1 вересня 1998 р. налічувалося вже 1300 чоловік німецької національності, а на 1 січня 2000 р. - 4998 чоловік, у тому числі 2100 раніше депортованих німців.

Сьогодні 22% від усіх репатрійованих у Крим німців проживає в Джанкойському районі. У Сімферополі та цьому ж районі розселилось 13%, у Красногвардійському 8%. Менше їх поселилось у Роздільнянському (1%), Нижнегірському (0,8) і Судацькому районах (0,3%). Ці дані свідчать, що розселились депортовані німці на Кримському півострові переважно дисперсно.

Кабінет Міністрів України лише в 1992-1993 рр. виділив для німців-переселенців 55 млн. крб. Державні кошти перераховувалися на рахунок створеного в 1992 р. Указом Президента України Українсько-німецького фонду (УНФ). На баланс фонду були прийняті й ешелони майна на суму понад 50 млн. дойчмарок, що їх надав уряд ФРН для потреб переселенців. Але у зв'язку з невиконанням УНФ своєї місії уряду України і Німеччини припинили надавати йому допомогу, УНФ указом Президента України (20 грудня 1996 р.) було ліквідовано.

Недостатня забезпеченість депортованих житлом, об'єктами культурно-побутового призначення, невирішеність питання набуття особами німецької національності громадянства України і відсутність належної фінансової підтримки як від урядів України і ФРН, так і місцевої влади, німці-переселенці, які повернулися в Україну почали виїжджати на свою історичну батьківщину. Регіональні програми переселення німців в Україну з цих причин не виконувались. За неповними статистичними даними, ще в 1991 р. до Німеччини емігрувало з України 2144 особи німецького походження, а в 1992 р. - 6,5 тис.

У вересні 1996 р. між Україною і Федеративною Республікою Німеччиною була укладена Угода про співпрацю у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні.

Долею німецької меншини в Україні плідно займається громадська організація німців в Україні - товариство "Відергебурт", створене ще в 1989 р. З ініціативи товариства "Відергебурт" наприкінці 1996 р. у Києві відбувся перший з'їзд німецької меншини в Україні. Прийнято концепцію програми їх етносоціального відродження та розвитку. З'їзд обрав Фольксрат - вищий орган німецької громадськості, на який покладено представницькі та координаційно-виконавчі функції і який "уповноважений діяти від усього німецького населення України і в його інтересах".

Згідно з державною програмою відродження культури і освіти національних меншин в Україні в ряді шкіл навчання ведеться німецькою або двома мовами. Набувають поширення недільні школи, в яких діти вивчають німецьку мову. Особлива увага приділяється відродженню німецьких культурних традицій, звичаїв, релігійних потреб.

Однією з форм широкого залучення німців України до відродження етнічної самобутності є створення мережі німецьких культурних центрів. Вони відкриті як для осіб німецького походження, так і для місцевого населення. При всіх обласних центрах німецької культури створені різні мистецькі колективи.

При Президії НАН України діє Кабінет німецької науки та культури. Основним його завданням є організація програм наукових досліджень з історії та перспектив українсько-німецьких зв'язків у різних галузях, сприяння розвитку досліджень з історії, допомога відродженню національної культури, економіки та духовного життя німецької діаспори в Україні та її взаємозв'язків з історичною батьківщиною. Німецькою, російською й українською мовами видається щомісячна газета німців України.

За весь час проживання німців в Україні не спостерігалось ніяких конфліктів на національному ґрунті. Позитивна політика урядів України і Німеччини по відношенню до німців України створює умови для подальшого проживання німців на українських теренах та їх етносоціального відродження.

Отже, міжетнічні стосунки в Україні відбуваються за складних соціально-політичних та економічних обставин, що зумовлено перехідним станом суспільства. Однак Україна з перших кроків своєї державності визначилась: держава існує для всіх без винятку громадян, які в ній живуть. Вона чимало робить для національно-культурного відродження етнічних меншин, розселення, облаштування, адаптації та інтеграції раніше депортованих народів в українське суспільство. Слід наголосити, що в Україні зберігається громадський мир, вона уникла сплеску загострення міжнаціональних відносин, який періодично спалахує вогнищем збройних міжетнічних конфліктів у різних точках на уламках радянської імперії, бо права національних меншин, корінних народів і депортованих гарантуються демократичними законодавчими актами.

Гармонізація міжетнічних стосунків, про що неодноразово наголошувалось авторитетними міжнародними урядовими й громадськими організаціями, набуває особливої ваги, сприяючи стабілізації суспільно-політичного життя в Україні.